

Генезис права дитини на безпеку

Пилипишина Ірина Ігорівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
20.12.2024	Право	342.7

DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.14532619>

Анотація. Право дитини на безпеку є фундаментальною складовою системи прав людини. В історичному контексті ставлення до дітей і розуміння їх потреб зазнали кардинальних змін: від сприйняття дітей як економічного ресурсу до усвідомлення необхідності захисту як суб'єктів права.

Еволюція права дитини на безпеку є складним і багатограним процесом, який охоплює різні історичні епохи, соціально-економічні умови та культурні контексти.

У статті проаналізовано ключові події становлення права дитини на безпеку, починаючи з давніх часів і до сучасного періоду. Особливу увагу приділено таким аспектам, як зміна суспільного сприйняття дітей, вплив соціальних трансформацій, а також роль міжнародних і національних інститутів у забезпеченні прав дитини. Розуміння цього історичного процесу дозволяє глибше усвідомити, як сучасні механізми захисту прав дітей формувалися у відповідь на виклики минулого та сьогодення.

Ключові слова: безпека, права дитини, конституційні права людини, захист прав дитини, міжнародне право, захист прав дитини, історичні етапи, механізми безпеки, збройний конфлікт, захист, воєнний стан

The genesis of the child's right to safety

Annotation. The child's right to safety is a fundamental component of the human rights system. In the historical context, attitudes toward children and the understanding of their needs have undergone radical changes: from perceiving children as an economic resource to recognizing the necessity of protecting them as subjects of law.

The evolution of the child's right to safety is a complex and multifaceted process that spans different historical epochs, socio-economic conditions, and cultural contexts.

The article analyzes key events in the development of the child's right to safety, from ancient times to the present. Particular attention is given to aspects such as the changing societal perception of children, the impact of social transformations, and the role of international and national institutions in ensuring children's rights. Understanding this historical process allows for a deeper appreciation of how modern child protection mechanisms have been shaped in response to the challenges of the past and present.

Keywords: safety, child's rights, constitutional human rights, child protection, international law, protection of the child's rights, historical stages, safety mechanisms, armed conflict, protection, martial law

Вступ

¹ здобувач ступеня «Доктор філософії» кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9344-1782>

Право дитини на безпеку є одним із фундаментальних прав, закріплених у міжнародних правових актах. Проте забезпечення цього права у реальному житті стикається зі значними викликами, зумовленими зростанням глобальних ризиків, конфліктів, екологічних загроз та соціальної нерівності. Історичний розвиток цього права демонструє тривалий шлях становлення від культурних та релігійних уявлень до сучасних міжнародних стандартів.

На сучасному етапі актуальним є аналіз еволюції підходів до забезпечення права дитини на безпеку. Багато країн, особливо ті, що перебувають у стані збройних конфліктів або соціальної нестабільності, не можуть ефективно імплементувати національні та міжнародні норми захисту дітей.

Таким чином, постає проблема визначення ключових етапів становлення права дитини на безпеку, аналізу їх впливу на сучасну правову систему.

Проблема забезпечення права дитини на безпеку привертає увагу багатьох дослідників, правозахисників і міжнародних організацій. Становлення прав дитини досліджували, зокрема, Г. Толкачова, Н. Опольська, В. Стешенко, Ш. Скот, Т. Гарабейлі.

Метою статті є дослідження становлення права дитини на безпеку, аналіз ключових нормативно-правових актів, які визначали розвиток цього права, та виокремлення його етапів становлення.

Результати

Право дитини на безпеку є відносно новим у міжнародному праві, проте воно має глибоке коріння в історичних та соціальних процесах. Еволюція цього права тісно пов'язана з розвитком загальних прав людини, розширенням поняття дитинства та зростанням усвідомлення особливої вразливості дітей у суспільстві.

Досить довгий період діти не вважалися особами, які мають права.

Лише наприкінці XIX століття рух за захист прав дітей, що зароджувався, виступив проти широко поширеної думки, що діти – це переважно квазівласність та економічні активи [1].

Дослідження права дитини на безпеку неможливо здійснити без вивчення становлення прав дитини загалом. Права дитини, якими ми їх розуміємо сьогодні, розвинулися та знайшли своє закріплення досить нещодавно – лише у XX столітті.

Дослідники по-різному розглядають процес становлення прав дитини, виділяючи при цьому різні періоди.

Так, Г. Толкачова вивчає еволюцію прав дитини на території України через нормативно-правові акти, у яких закріплювалися гарантії захисту прав і свобод дітей, та виділяє наступні етапи відповідно до періодів становлення і розвитку української державності: період існування на території України княжої держави (Київської Русі й Галицько-Волинського князівства) та литовсько-польської доби; період існування козаччини і Гетьманської держави на території сучасної України; період входження українських земель Наддніпрянщини до складу Російської імперії та боротьби за українське національне відродження; період становлення України за часів радянської влади; період розбудови сучасної української держави і права [2].

Н. Опольська при дослідженні виникнення та вдосконалення ідеї забезпечення прав та свобод дитини здійснює періодизацію наукових підходів відповідно до основних етапів суспільного розвитку: стародавніх часів, доби середньовіччя, епохи Відродження, епохи Просвітництва, а також окремі періоди становлення сучасних наукових поглядів [3].

Ш. Скот здійснює історичний огляд прав дітей крізь призму наступних періодів: ранньої цивілізації, темних часів (V – X століття), середньовіччя, відродження, просвітництва, вікторіанської доби та промислової революції, кінця XIX – початку XX

століття, 1920 – 1930 років, 1930 – 1945 років, після першої світової війни 1945 – 1960 років, 1960 – 1980 років, 1980 – 1990 років [4].

Т. Гарабейлі досліджує виникнення прав дитини та їх історичний розвиток у правовому контексті та виділяє період Стародавнього світу, Середньовіччя, а далі наводить процес зміни прав дітей у XX столітті [5].

Загалом рання історія, яка стосується місця дітей у суспільстві, характеризується тим, що діти розглядалися як об'єкти чи власність і такий погляд на дитину зберігався принаймні до середини XIX століття.

Для прикладу, за Платоном діти вважалися об'єктами, які потрібно було виліпити, а не людьми самими по собі. За концепцією Арістотеля дитина була істотою важливою не для себе, а для її потенціалу. За правління Юстиніана у VI столітті був виправданим продаж дитини, якщо сім'я перебувала в крайній бідності.

Водночас ідеї щодо розгляду дітей, як окремих осіб зі своїми правами подекуди мали місце.

Для прикладу, у XVII столітті Джон Локк усвідомлював, що батьки повинні визнавати потреби та інтереси дітей такими, якими вони є. У XVIII столітті Жан-Жак Руссо наполягав на тому, що дитинство має своє місце в порядку людського життя. У XIX столітті Джон Стюарт Мілль вважав, що концепція свободи застосовується лише до дорослих, однак у той же час він визнавав, що діти повинні бути захищені, на що все частіше звертала увагу громадськість і закон.

Надалі уявлення про те, що діти мають не більше ніж потенційну або економічну цінність, почало змінюватися і замінюватися концепцією дітей як унікальної групи, яку суспільство зобов'язане підтримувати та захищати від різноманітних небезпек, яким ця група піддається. Дитина ставала окремою особистістю зі своїми власними правами.

Одночасно з повільним й поступовим рухом людської цивілізації до визнання дитини як особистості в суспільстві, мінливий світ через економічну та технічну революції, соціальні потрясіння і війни ще більше ставав двигуном, який спонукав до роздумів про права дітей і їх розвиток.

Так, почали підійматися питання дитячої праці. У Франції у 1841 році було прийнято трудове законодавство для захисту дітей. У Німеччині під час першої конференції із захисту працівників у Берліні в 1890 році було висунуто рекомендацію встановити мінімальний вік для шахтарів на рівні 14 років. Пізніше дитяча праця була розглянута в Угоді Ліги Націй (1919 рік) у ст. 23(а). Так, з урахуванням та відповідно до положень міжнародних конвенцій, існуючих або які будуть узгоджені в майбутньому, Члени Ліги, зокрема, прагнули забезпечувати та підтримувати справедливі та гуманні умови праці для чоловіків, жінок та дітей як у своїх власних країнах, так і у всіх країнах, на які поширюються їхні торговельні та промислові відносини, і з цією метою мали встановлювати і підтримувати необхідні міжнародні організації [6].

Вивчаючи права дітей, якими ми знаємо їх сьогодні, важливо пам'ятати, що вони розвивалися у відповідь на світ середини та кінця XIX і початку XX століть, який формувався під впливом швидких змін у економічній, соціальній, культурній і політичній сферах.

З огляду на це необхідно розглянути становлення прав дитини саме з кінця XIX століття, дослідивши документи, які стали основою захисту прав дитини у сучасному світі.

Ключовою особою, яка заклала основи для змін прав дітей, стала Еглантайн Джебб [7].

Ставши свідком жаху війни, Еглантайн Джебб зрозуміла, що діти потребують особливого захисту і у 1919 році разом зі своєю сестрою Дороті Бакстон заснувала фонд «Save the Children» для надання допомоги та захисту дітей, які пережили війну [8]. У 1920 році за підтримки Міжнародного комітету Червоного Хреста фонд «Save the Children» був

організований та структурований навколо Міжнародного союзу «Save the Children». Міжнародний союз «Save the Children» 23 лютого 1923 року прийняв першу редакцію Декларації прав дитини, розроблену Еглантайн Джеб, під час своєї четвертої загальної асамблеї. Надалі проєкт був ратифікований під час п'ятої загальної асамблеї та 28 лютого 1924 року надісланий до Ліги Націй. Еглантайн Джеб додала примітку та заявила, що «ми повинні вимагати певних прав дітей та докласти зусиль для їх загального визнання» [7].

На підставі проєкту Еглантайн Джеб Генеральна Асамблея Ліги Націй 26 вересня 1924 року прийняла Декларацію прав дитини (далі – Декларація 1924 року) [8].

Декларацію 1924 року називають «Хартією прав дитини», а також «Женевською декларацією», за місцем її прийняття [7].

Згідно з Декларацією 1924 року, чоловіки та жінки всіх націй, визнаючи, що людство зобов'язане дитині давати найкраще, що воно має, проголошують і приймають це як свій обов'язок який поза межами всіх міркувань раси, національності чи віросповідання: дитині повинні бути надані засоби, необхідні для її нормального розвитку, як матеріального, так і духовного; голодну дитину треба нагодувати; хвора дитина має бути доглянута; дитині, яка відстає у навчанні, необхідно допомогти; поведінка дитини-правопорушника має бути виправлена; а сироту й бездомного треба прихистити й підтримати; дитина має бути першою, хто отримає допомогу під час лиха; дитина має бути налаштована на можливість заробляти на існування і повинна бути захищеною від будь-якої форми експлуатації; дитину треба виховувати в свідомості, що її таланти повинні бути присвячені служінню ближнім [9].

Декларація 1924 року містила п'ять принципів, які були загальними за своєю суттю. Вони включали фундаментальні потреби дітей, допомогу, захист від будь-якої експлуатації та створення середовища для кращого морального, матеріального та духовного розвитку дітей, щоб вони могли стати плідними громадянами суспільства та робити свій внесок у життя суспільства. Декларація 1924 року встановила моральний обов'язок усіх дорослих виявляти особливу турботу без дискримінації щодо дітей, що вбачається з її преамбули.

Водночас вона сприймала дитину як об'єкт захисту, а не суб'єкт прав. Тобто вона приписувала дітям пасивну, а не активну роль у суспільстві. Мета прийняття Декларації 1924 року полягала в тому, щоб сформулювати керівні принципи для добробуту дітей, а не зробити її обов'язковим договором. Вона відображала патерналістський підхід до захисту дитини [7].

Незважаючи на те, що зазначений документ не був досконалим з погляду визначення термінів та механізмів реалізації її положень, проте він поклав початок закріпленню прав дітей в міжнародно-правових актах, на її принципах будуються сучасні документи, що охороняють права дітей [8].

Декларація 1924 року стала першим інструментом прав людини, прийнятим на міжнародному рівні. Вона випередила Загальну декларацію прав людини на 24 роки [7].

Наразі Декларація 1924 року розглядається як документ «м'якого» міжнародного права («soft law»), а преамбула Конвенції про права дитини 1989 року містить посилання на неї [10].

Варто додати, що Ліга Націй, яка прийняла Декларацію 1924 року, виникла після Першої світової війни та на міжнародному рівні була першою міжнародною інституційною організацією, яка виявила зацікавленість у захисті та добробуті дітей, особливо тих, хто осиротів або був переміщений під час Першої світової війни. Вона створила спеціальний комітет із захисту дітей, а також прийняла різні відповідні конвенції, наприклад, Міжнародну конвенцію про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми 1921 року та Конвенцію про рабство 1926 року в рамках Ліги Націй [7].

Хоча невдача Ліги Націй поклала край очікуванням, покладеним на Декларацію 1924 року, вона заклала основи для майбутнього прав дітей, визнала дітей окремим сегментом, який потребує особливого захисту, і поклала на міжнародне співтовариство обов'язок винести права дітей на передній план [7].

Надалі у розширеному та доповненому вигляді текст Декларації 1924 року був прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 20 листопада 1959 року [11] та став основою Конвенції ООН про права дитини 1989 року [12], яка вважається світовою конституцією для дітей, та з моменту ратифікації Україною 27 вересня 1991 року є частиною національного законодавства [13].

Визнаючи важливу роль Ліги Націй у становленні правового захисту прав дитини, врегулювання сучасного міжнародно-правового захисту прав дитини відбулося в рамках ООН, яку було створено у 1945 році для підтримки міжнародного миру й розвитку співпраці у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального й гуманітарного типу.

У 1957 році Комісія ООН з прав людини розпочала роботу над проектом тексту нової Декларації про права дитини, який був розроблений Економічною і соціальною радою ООН за участю низки громадських організацій. Декларація прав дитини (далі – Декларація 1959 року) була ухвалена 20 листопада 1959 року Генеральною Асамблеєю ООН у формі резолюції 1386 (XIV) [11]. Слід підкреслити, що вона була прийнята одностайно. Зважаючи на те, що до того жоден з документів, навіть Загальна декларація прав людини 1948 року, не приймалися одностайно, цей факт свідчить про значний моральний авторитет Декларації 1959 року і про те велике значення, якого міжнародна спільнота приділяє захисту прав дитини [10].

Декларація 1959 року, як вже зазначалося, базується на правах, викладених у Декларації 1924 року. У преамбулі зазначається, що діти потребують спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, до і після народження. Вона повторює обіцянку Декларації 1924 року про те, що людство зобов'язане дати дитині найкраще, що воно може дати, і особливо закликає волонтерські організації та місцеву владу прагнути до дотримання прав дитини. Одним із ключових принципів Декларації 1959 року є те, що дитина має користуватися спеціальним захистом, а також їй мають бути надані можливості та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності. При ухваленні законів основною метою має бути найкраще забезпечення інтересів дитини. Серед інших принципів Декларації 1959 року є те, що дитина має право на ім'я та громадянство; на належне харчування, житло, відпочинок і медичне обслуговування; на освіту; а у разі, якщо дитина є неповносправною фізично, психічно або соціально – їй мають бути забезпечені спеціальні режим, освіта і піклування, необхідні з огляду на її особливий стан [11]. Інші принципи стосуються захисту від недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації, торгівлі людьми, залучення до роботи до досягнення належного вікового мінімуму та дискримінації [1].

Загалом Декларація 1959 року містить 10 принципів. Порівняно із Декларацією 1924 року вона є більш досконалою і більш широким за обсягом документом. Головна її ідея: «добро – дітям», оскільки дитина, внаслідок фізичної і розумової незрілості, потребує особливої опіки та уваги, включаючи правовий захист, як до, так і після народження. Декларація 1959 року закликає батьків, громадські організації, органи влади на місцевому та національному рівні визнати ці права та забезпечити їх виконання через правову реформу та іншими шляхами. У цьому полягає її горизонтальний ефект. Зазначена декларація торкається не лише життєвих потреб дитини, але й потреби дитини у любові та розумінні; наголошує на необхідності зберігати єдність родини, до та післяпологової допомоги матері і дитині, проголошує право на ім'я і національність дитини. Крім того, Декларація 1959 року передбачає

обов'язкову і безкоштовну початкову освіту, заборону дитячої праці до певного віку, право дитини на гру і творчість [11].

Варто зазначити, що згідно з листом Міністерства юстиції України від 19 вересня 2015 року «Щодо надання роз'яснення» Декларація 1959 року є документом «soft law» і з формально-юридичної точки зору не є тим жорстким правом, яке зобов'язує державу діяти у певний спосіб [14]. Разом з тим вона визнається універсальним й ефективним механізмом та інструментом захисту прав дитини у світовому масштабі і діє з дати прийняття Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року [10].

Декларація 1924 року та Декларація 1959 року поклали підґрунтя для прийняття Конвенції ООН про права дитини (далі – Конвенція 1989 року) [12].

Конвенція була підписана у Нью-Йорку 20 листопада 1989 року і набрала чинності 02 вересня 1990 року. Для України Конвенція 1989 року набрала чинності 27 вересня 1991 року. Так, у ст. 1 було закріплено базове міжнародно-правове визначення поняття дитини [12].

Головна ідея Конвенції 1989 року полягала у тому, що діти – це не маленькі дорослі із маленькими правами, а повноправні члени суспільства, які мають, окрім багатьох прав дорослих, і свої особливі права, – право на гру, на сімейне виховання, на спілкування з однолітками. У ній втілено прогресивний погляд, що дитинство – це не лише підготовка до дорослого життя, але й важливий і самоцінний етап життя людини [10].

Конвенція 1989 року є найбільш повним документом про права дитини. Базуючись виключно на основних правах, які в ній встановлюються, на відміну від заходів щодо реалізації, це найдовша угода ООН про права людини, яка є чинною, і незвичайна тим, що вона стосується не лише надання та реалізації прав у мирний час, а й в умовах збройного конфлікту. Вона також є важливою, оскільки вперше в міжнародному праві закріплює принципи, на яких ґрунтується усиновлення, враховуючи інтереси дитини [1].

В основі Конвенції 1989 року лежать чотири керівні принципи, або загальні вимоги до виконання всіх прав, що закріплені у ній:

- недопущення дискримінації (ст. 2);
- врахування інтересів дитини (ст. 3);
- право на життя, виживання і розвиток (ст. 6);
- повага до поглядів дитини (ст. 12) [12].

Серед ключових досягнень Конвенції 1989 року можна виділити наступні. Конвенція 1989 року створює нові права для дітей згідно з міжнародним правом, яких раніше не існувало, наприклад, право дитини на збереження своєї особистості (ст. ст. 7, 8), права вразливих дітей, таких як біженці, на особливий захист (ст. ст. 20, 22), і права дітей корінного населення сповідувати свою культуру (ст. ст. 8, 30). У деяких випадках це нововведення набуває форми специфічних для дітей версій існуючих прав, наприклад щодо свободи вираження поглядів (ст. 13) і права на справедливий суд (ст. 40). Крім того, вона закріплює права, які досі зустрічалися лише в прецедентному праві відповідно до регіональних договорів про права людини (наприклад, право дітей бути почутими під час провадження, яке їх стосується) (ст. 12). Документ також змінив необов'язкові рекомендації обов'язковими стандартами (наприклад, гарантії в процедурах усиновлення та щодо прав дітей з інвалідністю) (ст. ст. 21, 23). На держави, які є учасниками, покладаються нові зобов'язання щодо захисту дітей у таких сферах, як заборона завдання шкоди здоров'ю дітей, і надання реабілітаційних заходів для жертв жорстокого поводження, експлуатації та зловживань (ст. ст. 28(3), 39) [12]. Також Конвенція 1989 року встановлює пряму підставу, яка зобов'язує держави не дискримінувати дітей у користуванні правами, що містяться у ній. Стверджується, що право брати участь у судовому розгляді разом із принципами недискримінації в ст. 2 і положенням про найкращі інтереси дитини в ст. 3, формують керівні принципи

Конвенції 1989 року, які відображають бачення поваги та автономії, яке розробники хотіли створити для всіх дітей [1].

Слід також зазначати, що до Конвенції 1989 року було прийнято три факультативні протоколи:

- факультативний протокол до Конвенції 1989 року щодо участі дітей у збройних конфліктах, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 року [15].
- факультативний протокол до Конвенції 1989 року щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 року [16].
- факультативний протокол до Конвенції 1989 року щодо процедури повідомлень, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/66/138 від 19 грудня 2011 року [17].

Окрім Декларації 1924 року, Декларації 1959 року, Конвенції 1989 року та трьох факультативних протоколів до неї, правовий захист прав дітей у міжнародному праві складається з великої кількості міжнародно-правових актів універсального та регіонального характеру, обов'язкової та рекомендаційної юридичної сили [10].

Так, Загальна декларація прав людини 1948 року містить дві статті, які прямо стосуються дітей. Так, згідно з п. 2 ст. 25 материнство та дитинство мають право на особливу турботу та допомогу. Усі діти, народжені у шлюбі чи поза ним, мають користуватися однаковим соціальним захистом. Стаття 26 закликає до права на освіту для всіх і стосується як доступу до освіти, так і її цілей [18]. Отже, освіта має бути безкоштовною, принаймні на початковому та фундаментальному етапах; початкова освіта має бути обов'язковою; освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості та на зміцнення поваги до прав людини та основних свобод. Тим не менш, батьки мають першочергове право вибирати вид освіти, яку будуть надавати своїм дітям [1]. Зазначена декларація, формулюючи право дитини на особливий догляд і допомогу, безпосередньо захищає права дитини [19].

Крім цього, варто згадати Конвенцію про мінімальний вік для прийому на роботу 1973 року. Метою зазначеної конвенції є встановлення мінімального віку прийому на роботу з метою досягнення повного викорінення дитячої праці. Кожна держава-учасниця повинна проводити національну політику, спрямовану на забезпечення ефективного скасування дитячої праці та поступового підвищення мінімального віку для прийому на роботу до рівня, який відповідає найбільш повному фізичному та розумовому розвитку підлітків [20].

Висновки

Право дитини на безпеку є результатом тривалого історичного процесу, який включає зміни в сприйнятті дітей у суспільстві та розвиток правових норм, спрямованих на захист прав дитини. Спочатку діти розглядалися як об'єкти власності, проте поступово, з кінця ХІХ століття, почало формуватися уявлення про дітей як про окремих осіб зі своїми правами. Знаковими етапами на шляху до сучасного розуміння прав дитини стали прийняття Декларації прав дитини 1924 року Лігою Націй та Декларації прав дитини 1959 року ООН, які заклали підґрунтя для створення Конвенції про права дитини 1989 року. Ці міжнародні документи відіграли ключову роль у визнанні дітей як суб'єктів прав і забезпеченні їхнього захисту на глобальному рівні. Таким чином, сучасне розуміння права дитини на безпеку базується на багатовіковій еволюції соціальних, правових та моральних підходів до захисту прав дітей.

Список використаних джерел

1. Children's Rights : legal reports (Publications of the Law Library of Congress). 2007. 182 p. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llglrd/2018298966/2018298966.pdf>
2. Толкачова Г. В. Еволюція правового забезпечення гарантій захисту прав і свобод дитини. Часопис Київського університету права. 2014. № 1. С. 72–76. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2014_1_18
3. Опольська Н. М. Права дитини в Україні : монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. Вінниця: ВНАУ, 2019. 289 с. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/22618.pdf>
4. Scott Sh. From major to minor: an historical overview of children's rights and benefits. Journal of Law and Social Policy. 1993. Vol. 9. P. 222–257. DOI: <https://doi.org/10.60082/0829-3929.1119>
5. Garabeyli T. Historical overview of the concept of children's rights. Dokuz Eylul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 2022. P. 1121–1167. DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1182550>
6. The Covenant of the League of Nations. The United Nations. URL: <https://www.unhcr.org/en/about/league-of-nations/covenant>
7. Muhammad M. From "objects of protection" to "subjects of rights": a journey of children rights from Declaration of 1924 to Convention of 1989. Pakistan Journal of Social Sciences. 2021. Vol. 41. № 2. P. 455–467. URL: <https://pjss.bzu.edu.pk/index.php/pjss/article/view/1003/905>
8. Мудрий Я. С. Захист прав дитини як соціально-педагогічна проблема. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2023 № 86. С. 75–79 DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.86.13>
9. Tribute to the Memory of Eglantyne Jebb. International review. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/tribute-memory-eglantyne-jebb>
10. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. 2-ге вид., змін. Харків : Право, 2019. 392 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_7_copy.pdf
11. Декларація прав дитини від 20.11.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
12. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
13. Юшкевич Ю. Г. Женевська декларація прав дитини 1924 року. Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики: матеріали Міжнародної конференції, м. Маріуполь, 24 верес. 2021 р. Маріуполь, 2021. С. 71–73. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/723395e6-a244-46eb-9076-31bbb890239f/content>
14. Щодо надання роз'яснення : Лист Міністерства юстиції України від 19.09.2015 № Ш-16216/10.2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v10_2323-15#Text
15. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25.05.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text
16. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 25.05.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text

17. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень від 19.12.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l60#Text
18. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
19. MacDonald J. The weight of memory – Children’s rights in a changing world. The 28th Conference of the Association of Lawyers for Children on 24 November 2017. London, 2017. URL: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2017/11/macdonald-j-childrens-rights-in-a-changing-world-alc-conference-20171127.pdf>
20. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054#Text